

О. Г. Бойчук-Товста

кандидат медичних наук,
асистент кафедри стоматології післядипломної освіти
Івано-Франківського національного медичного університету

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

У статті описано розроблення й апробацію моделі формування емоційної сфери майбутнього медичного працівника в процесі фахової підготовки.

Експериментальна частина дослідження ефективності розробленої програми формування емоційної сфери студентів – майбутніх медичних працівників – передбачала констатувальний, формувальний і контрольний етапи. На констатувальному етапі визначено критерії та рівні сформованості емоційної сфери студентів медичного закладу вищої освіти; підібрано методики діагностики сформованості емоційної сфери студентства; визначено репрезентативну вибірку респондентів.

Визначено критерії сформованості емоційної сфери студентів – майбутніх медиків: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий. До показників когнітивного критерію зараховано усвідомлення студентами змісту й складників емоційної сфери, особливостей її проявів, розуміння необхідності саморегуляції та самовиховання своїх емоцій. Показниками емоційно-ціннісного критерію вибрано розуміння значення емоційного сприйняття навчальної та майбутньої медичної діяльності, рівень емоційної зрілості. Серед показників поведінкового критерію – здатність регулювати свої емоції, пересилувати стреси, реалізувати медичну практичну діяльність з урахуванням емоційних станів колег і пацієнтів.

Згідно з вищеперерахованими критеріями, визначено й охарактеризовано три рівні сформованості емоційної сфери студентів: високий, середній, низький.

Методика діагностики сформованості емоційної сфери студентів передбачала аналіз документації, досвіду викладачів; спостереження, анкетування, тестування; бесіди зі студентами, викладачами, кураторами груп. Також нами використано такі методики: методика діагностики емоційного інтелекту М. Манойлової – МЕІ, тест Н. Холла на визначення рівня емоційного інтелекту, опитувальник ЕмІн С. Люсіна, тест емоційної компетентності І. Юсупова, Г. Юсупової, методика діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі, методика виміру рівня тривожності Дж. Тейлора (адаптація Т. Немчинова), методика Б. Додонова «Яким переживанням я надаю перевагу».

Розроблено й апробовано модель формування емоційної сфери студента в умовах медичного вищого навчального закладу, експериментально доведено її ефективність. Зроблено висновок, що впровадження моделі формування емоційної сфери студентів медичного закладу вищої освіти призвело до якісних позитивних змін за всіма визначеними критеріями сформованості емоційної сфери.

Ключові слова: формування емоційної сфери, студенти, заклад вищої освіти, модель, методи, рівні, критерії, показники.

Постановка проблеми. Емоційна сфера студентів має значний вплив на їхню навчальну діяльність. Інтенсивність інтелектуальної діяльності, підвищені вимоги, що висуваються змістом, формами й методами навчання в закладі вищої освіти, можуть призвести до підвищення рівня емоційного напруження студентів, що перешкоджатиме досягненню ними стану емоційного благополуччя.

Для майбутньої професійної діяльності лікаря емоції мають надзвичайно вагоме значення та значно впливають на ефективність роботи. Тому актуальним завданням є розроблення моделі формування емоційної сфери студентів – майбутніх лікарів, що дасть студентам змогу, з одного боку, задовольнити потреби в емоційній взаємодії, а з іншого – потребу суспільства у кваліфікованих фахівцях у медичній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Емоційна сфера особистості вивчалася психологами й педагогами (Д. Гоулман, Дж. Мейер, Дж. Тейлор [7–9]) із різних методологічних позицій. У результаті дослідження виявлено, що період навчання в закладах вищої освіти є сприятливим для формування емоційної сфери студентства.

Емоції посідають надзвичайно важливе місце в житті людини, на чому наголошується в наукових дослідженнях таких авторів, як І. Андреева, Г. Бреслав, О. Власова, Г. Гарднер, Д. Гоулман, Е. Носенко та ін. Психологічні складники емоційної компетентності студентів – майбутніх лікарів – досліджує О. Лазуренко, яка зазначає, що здобуття знань, умінь і навичок, пов'язаних з емоційною сферою, може внести якісні зміни в професійну підготовку майбутніх лікарів [2, с. 107; 6, с. 134]. Утім, незважаючи на значну кількість

робіт, проблема емоційної сфери лікарів і її впливу на професійну діяльність досліджена неповно, а недостатній рівень розвитку емоційної сфери випускників медичних закладів негативно впливає на ефективність майбутньої професійної діяльності.

Мета статті – розроблення моделі формування емоційної сфери майбутнього медичного працівника, перевірка її ефективності шляхом практичного впровадження.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети ми розв'язували такі завдання: вивчення особливостей емоційної сфери студентів – майбутніх медичних працівників – і її структурних компонентів; дослідження специфіки емоційності та її розвитку в умовах вищого навчального закладу; визначення можливостей розвитку емоційної сфери студентів у процесі професійної підготовки; розроблення та апробація моделі формування емоційної сфери майбутнього медичного працівника в процесі фахової підготовки.

Дослідження проводилося на базі Івано-Франківського національного медичного університету. Експериментальним дослідженням було охоплено 234 студенти спеціальності «Лікувальна справа» (114 осіб – контрольна група, 118 – експериментальна).

Методика діагностики сформованості емоційної сфери студентів передбачала аналіз документації, досвіду викладачів; спостереження, анкетування, тестування; бесіди зі студентами, викладачами, кураторами груп. Також нами використано такі методики: методика діагностики емоційного інтелекту М. Манойлової – MEI, тест Н. Холла на визначення рівня емоційного інтелекту, опитувальник ЕмІн С. Люсіна, тест емоційної компетентності І. Юсупова, Г. Юсупової, методика діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі, методика виміру рівня тривожності Дж. Тейлора (адаптація Т. Немчинова), методика Б. Додонова «Яким переживанням я надаю перевагу».

Експериментальна частина дослідження ефективності розробленої програми формування емоційної сфери студентів – майбутніх медичних працівників – передбачала констатувальний, формувальний і контрольний етапи. На констатувальному етапі нами визначено критерії та рівні сформованості емоційної сфери студентів медичного закладу вищої освіти; підібрано методики діагностики сформованості емоційної сфери студентства; визначено репрезентативну вибірку респондентів.

Нами визначено такі критерії сформованості емоційної сфери студентів – майбутніх медиків: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий. До показників когнітивного критерію зараховано усвідомлення студентами змісту й складників емоційної сфери, особливостей її проявів, розуміння необхідності саморегуляції та самовиховання своїх емоцій. Показниками емоційно-ціннісного

критерію ми вибрали розуміння значення емоційного сприйняття навчальної та майбутньої медичної діяльності, рівень емоційної зрілості. Серед показників поведінкового критерію – здатність регулювати свої емоції, пересилювати стреси, реалізувати медичну практичну діяльність з урахуванням емоційних станів колег і пацієнтів.

Згідно з вищеперерахованими критеріями, визначено й охарактеризовано три рівні сформованості емоційної сфери студентів: високий, середній, низький.

До високого рівня належать розсудливі, уважні, спокійні, відповідальні студенти, у яких високий рівень емоційної зрілості, стабільність у поведінці та емоціях, достатньо розвинений контроль над емоціями. Вони усвідомлюють склад емоційної сфери, необхідність постійного вдосконалення свого емоційного життя. Такі студенти швидко адаптуються до змінних умов, не лякаються складних ситуацій, упевнені в собі, не піддаються негативним впливам, рідко дратуються, адекватно оцінюють ситуацію, реально дивляться на речі, аналізують і планують свою діяльність.

Студенти із середнім рівнем сформованості емоційної сфери загалом усвідомлюють склад емоційної сфери, частково переконані в необхідності вдосконалення свого емоційного життя. У них є достатні знання про необхідність емоційного ставлення до навчальної та професійної діяльності. Здебільшого вони контролюють свої емоції, уміють справлятися зі стресами. Утім студенти цієї групи не завжди контролювали свої емоції, не завжди могли прийняти оптимальні рішення в стресових ситуаціях.

У студентів із низьким рівнем емоційної сфери спостерігаємо низькі знання про емоційну сферу, нерозуміння особливостей її проявів, відсутність переконань щодо необхідності самовдосконалення. Вони не усвідомлюють цінності емоційного сприйняття через низький рівень знань про значення емоційного ставлення до діяльності. У студентів цієї групи спостерігаємо домінування емоцій над інтелектом, тому в поведінці та емоціях вони нестабільні. У них низький рівень емоційної стійкості; вони тривожні, імпульсивні, емоційно невірноважені, постійно схвильовані. Для таких осіб характерною є підвищена роздратованість, неусвідомлення вимог дійсності, поверховість у судженнях, невпевненість у власних силах. Студенти цієї групи непостійні в плануванні своєї діяльності, уникають непередбачуваних ситуацій, не можуть контролювати свої емоції, не мають почуття відповідальності за власні вчинки. Для них притаманна внутрішня дисгармонія, незадоволення собою, невміння справлятися з труднощами.

Результати дослідження засвідчили, що емоційна сфера студентів молодших курсів перебуває в стані розвитку, їхні емоційні риси мають вибір-

ковий характер. Першокурсники розуміють емоційний стан, уміють відчувати переживання іншої людини; однак вони ще не допомагають оточуючим, не виконують самостійно певні дії з метою покращення емоційного стану оточуючих.

Завданням діагностувального етапу констатувального експерименту було визначення рівня розвитку в студентів емоційної сфери. На цьому етапі ми аналізували плани виховної роботи кураторів студентських груп, проводили спостереження за студентами, а також анкетування студентів і викладачів.

Відповідно до даних, отриманих в експериментальній групі, високого рівня розвитку емоційної сфери досягли 26,3% студентів; середнього – 50,8%; низького – 22,9% респондентів. Із наведених даних видно, що емоційна сфера більшості опитаних перебуває на середньому рівні розвитку. Утім рівень сформованості емоційної сфери повинен бути закріплений і вдосконалений цілеспрямованими педагогічними діями, над цим завданням ми працювали в ході формувального етапу педагогічного експерименту. Зазначимо, що особливої уваги потребували студенти з низьким рівнем розвитку емоційної сфери.

З метою розвитку емоційної сфери студентів – майбутніх лікарів – нами розроблено модель та експериментально перевірено її ефективність.

І. Кульчицький трактує модель як систему-репрезентант, аналіз якої слугує способом отримати інформацію про іншу систему [1, с. 280]. Під моделлю також розуміють штучно створене явище (предмет, процес, ситуація тощо), що виступає як аналог об'єктів дослідження, тобто вони схожі з останніми, але не тотожні [4, с. 19]. За гіпотезу прийнято твердження М. Марусинець, що в результаті впровадження моделі стає можливим актуалізація установок, ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця; формування системи знань студентів; розвиток умінь здійснювати професійну діяльність [5, с. 275].

Метою реалізації розробленої моделі є формування емоційної сфери майбутніх лікарів, що

є засобом оптимізації їхнього професійного становлення на етапі фахової підготовки. Для реалізації означеної мети ми вирішували такі завдання: розширення емоційного досвіду студентів; поглиблення їхніх знань про основні компоненти емоційної сфери особистості; формування в майбутніх лікарів здатності до самооцінки власних та оцінювання емоційних станів інших осіб.

На формувальному етапі педагогічного експерименту відбувалося впровадження моделі формування емоційної сфери студентів у педагогічний процес вищого медичного навчального закладу. Зазначимо, що формування емоційної сфери студентів охоплювало весь педагогічний процес, інтегрувало аудиторну й позааудиторну діяльність студентів і відбувалося з дотриманням принципів науковості; активності особистості; креативності; природовідповідності; культуровідповідності. Процес формування емоційної сфери студентів здійснювався поетапно на основі системного, синергетичного й діяльнісного підходів і полягав у поступовому переході від організаційно-діагностичного до дієво-перетворювального, результативно-оцінного й рефлексивно-поведінкового етапів.

У формувальному експерименті брали участь дві групи студентів: експериментальна й контрольна. Студенти експериментальної та контрольної груп навчалися в однакових умовах. Однак студенти експериментальної групи, на відміну від студентів контрольної групи, навчалися в умовах реалізації розробленої нами програми формування емоційної сфери особистості, впровадження комплексу ефективних технологій і методів навчання, створення відповідних умов для розвитку особистості студента, здатної до самореалізації на основі інтелектуального, етичного, естетичного й фізичного розвитку.

Когнітивний компонент орієнтовано на знання етично-культурних цінностей і передбачає взаємодію, співпрацю, активну участь усіх учасників навчально-виховного процесу: студентів, кураторів академічних груп, викладачів, адміністратив-

ЦІЛЬОВИЙ БЛОК			
Мета: розвиток емоційної сфери майбутніх лікарів, що є засобом їхнього професійного становлення на етапі фахової підготовки			
Методологічна основа		Принципи	
Підходи: - системний; - синергетичний; - діяльнісний.		- науковості; - активності особистості; - креативності; - природовідповідності; - культуровідповідності.	
Компоненти готовності			
- когнітивний; - емоційно-ціннісний; - поведінковий.			
ЗМІСТОВО-ДІЯЛЬНІСНИЙ БЛОК			
Зміст фахових дисциплін підготовки студентів		Зміст практик	
		Форми й методи навчання	
		Позааудиторна робота; діяльність студентських гуртків, клубів	
РЕЗУЛЬТАТИВНИЙ БЛОК			
Рівні розвитку емоційної сфери студента			
високий		середній	
		низький	

Рис. 1. Модель розвитку емоційної сфери студентів – майбутніх лікарів – у процесі їхньої професійної підготовки

Таблиця 1

**Результати сформованості емоційної сфери майбутніх лікарів
у контрольній та експериментальній групах**

Критерії сформованості	КГ		ЕГ	
	Конст. етап	Контр. етап	Констат. етап	Контр. етап
Низький	22,4%	20,7%	22,9%	10,2%
Середній	50,9%	51,7%	50,8%	54,2%
Високий	26,7%	27,6%	26,3%	35,6%

них працівників, керівників студентських гуртків та об'єднань.

Емоційно-ціннісний компонент виражається в доповненні предметів гуманітарного циклу темами та питаннями до тем, які розкривають процес формування і структуру емоційної сфери.

В основі поведінкового компонента знаходився емоційно забарвлений навчально-виховний процес, що реалізувався передусім через емоційні компоненти як традиційних (лекція, розповідь, пояснення), такі альтернативних методів навчання: аналіз ситуацій, проблемне навчання, ділові ігри, дискусії, евристичні бесіди, «мозковий штурм», а також методи організації самостійного контролю, емоційної рефлексії діяльності тощо. Нами підібрано комплекс умов, методів і форм роботи зі студентами, що сприяли формуванню емоційної сфери студентів. Поведінковий компонент передбачає формування в студентів – майбутніх лікарів – відповідних умінь і навичок: навичок емоційної саморегуляції; умінь передбачати можливі емоційні реакції колег і пацієнтів; умінь керувати власними емоціями; умінь справлятися зі стресовими станами; умінь швидкого реагування та прийняття оптимальних рішень у складних ситуаціях.

Для підвищення ефективності навчального процесу доцільно застосовувати інноваційні методи та технології в процесі засвоєння знань, практичних навичок і набуття діагностичних і терапевтичних умінь майбутніми лікарями. На клінічних кафедрах доречно запроваджувати інтерактивні методи навчання, що дасть викладачеві змогу моделювати клінічну ситуацію. Студенти ж не лише відпрацьовуватимуть практичні навички, а й осмислюватимуть, аналізуватимуть свої дії, набуваючи цим якісно нових умінь, адже, як зазначає О. Лазуренко, розвиток емоційної сфери студентів у навчальній діяльності передбачає передусім взаємозв'язок змісту, форм і методів спільної навчальної діяльності [3, с. 383].

У процесі формування емоційної сфери студентів відбувалося включення їх в емоційно насичену навчальну й позанавчальну діяльність; на заняттях викладачі створювали сприятливий емоційний фон та оптимальне емоційне середовище, що сприяло вдосконаленню емоційної сфери студентів, набуттю ними досвіду розуміння емоцій інших людей. Широко реалізовувалися такі освітньо-технологічні умови впровадження розробле-

ної нами моделі: збагачення змісту, форм і методів підготовки студентів; методологічне й методичне забезпечення навчального процесу закладу вищої освіти; міждисциплінарне інтегрування навчальних курсів; взаємозв'язок навчально-практичної, дослідницької, волонтерської діяльності та позааудиторної роботи; поєднання різних форм колективної діяльності із самостійною. Також нами розроблена система завдань, що включає вправи на пізнання емоційних станів, прийомів регуляції емоцій; завдання на самовизначення особливостей власних емоційних станів, розвиток навичок емоційної регуляції; на психологічний аналіз ситуацій у процесі професійної діяльності.

Результати експериментальної роботи визначено не в кожній із академічних груп, а шляхом узагальнення результатів експериментальної та контрольної груп окремо.

Отримано такі результати щодо сформованості емоційної сфери майбутніх лікарів у контрольній та експериментальній групах.

На формуальному етапі педагогічного експерименту було проведено контрольний зріз щодо перевірки рівня розвитку емоційної сфери студентів. Аналіз результатів показав, що впровадження розробленої нами моделі розвитку емоційної сфери майбутніх лікарів призвело до якісних позитивних змін усіх параметрів досліджуваного феномена. Якщо порівняти дані, отримані на констатувальному та контрольному етапах дослідно-експериментальної роботи, то стає очевидним, що рівень розвитку емоційної сфери в студентів в експериментальній групі значно підвищився, тоді як у контрольній групі ці зміни не так очевидні.

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи, зазначимо, що нами розроблено та апробовано модель формування емоційної сфери студентів – майбутніх лікарів, що містить цільовий, змістово-діяльнісний і результативний блоки. Експериментальна робота здійснювалася впродовж кількох етапів: констатувального, формуального, контрольного. Визначено й охарактеризовано рівні сформованості емоційної сфери майбутніх медичних працівників: високий, середній, низький. Підібрано й реалізовано комплекс форм, методів, засобів із розвитку емоційної сфери студентів.

Установлено, що формування емоційної сфери майбутніх лікарів відбувається ефективніше за умови розвитку цілісної індивідуальності

студента в поєднанні з особистісними якостями. Він має двосторонній характер, тобто передбачає як діяльність викладача щодо формування компонентів емоційної сфери, так і діяльність самого студента із саморозвитку. Це довготривалий безперервний цілеспрямований процес, який задіює всіх суб'єктів, що мають стосунок до навчання й виховання студентів.

Результати контрольного експерименту показали, що впровадження розробленої моделі формування емоційної сфери студентів медичного закладу призвело до якісних позитивних змін за всіма визначеними критеріями сформованості емоційної сфери.

Список використаної літератури:

1. Кульчицький І.М. Концептуалізація понять «модель» та «моделювання» у наукових дослідженнях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Інформаційні системи та мережі»: збірник наукових праць. 2015. № 829. С. 273–284.
2. Лазуренко О.О. Аналіз психологічних особливостей та структурних компонентів емоційної компетентності майбутнього лікаря. *Психологічний часопис*. 2016. № 2 (4). С. 96–110.
3. Лазуренко О.О. Умови формування емоційної сфери студентів-медиків у навчальній діяльності. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: збірник наукових праць. 2007. № 3 (5). С. 383.
4. Лурия А.Р., Виноградова О.С. Объективное исследование динамики семантических систем. *Семантическая структура слова. Психолингвистические исследования*. Москва: Наука, 1971. С. 18–23.
5. Марусинець М.М. Професійна спрямованість і її віддзеркалення в моделі підготовки фахівців гуманітарного профілю. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*. 2015. Вип. 220. С. 268–275.
6. Сміла Н.В., Лазуренко О.О. Досвід формування психологічної готовності майбутнього лікаря до професійної діяльності. *Психологічний часопис*. 2017. № 3 (7). С. 117–134.
7. Goleman D. Emotional intelligence. N.Y.: Bantam Books, 1995.
8. Mayer J.D. Emotional intelligence information. 2005. URL: http://www.unh.edu/emotional_intelligence.
9. Mayer J.D., Salovey P., Caruso D.R. Relation of an Ability Measure of Emotional Intelligence to Personality. *Journal of personality assessment*. 2002. № 79. P. 306–320.

Boichuk-Tovsta O. Model of formation of emotional sphere of students – future doctors

The article describes the approbation of the model of forming the emotional sphere of the future medical worker in the process of professional training.

The experimental part of the study of the effectiveness of the developed program of forming the emotional sphere of medical students envisaged ascertaining, forming and control stages. At the ascertaining stage the criteria of the emotional sphere of students of the medical institution of higher education were determined; the methods of diagnostics of forming of emotional sphere of students are selected.

The criteria for the formation of the emotional sphere of future doctors are determined: cognitive, emotionally valuable, behavioral. The indicators of the cognitive criterion include: students' awareness of components of the emotional sphere, understanding of need for self-regulation and self-education. The indicators of emotionally valuable criterion include understanding of the value of emotional perception for future medical activity and level of emotional maturity. Among the indicators of behavioral criterion are the ability to overcome stresses and realize medical activity taking into account the emotional states of patients.

According to the above criteria there were determined three levels of students' emotional sphere: high, medium, low.

Methodology of diagnostics of formation students' emotional sphere envisaged: the analysis of documentation, the experience of the teachers; observation, testing; conversations with students, teachers. We also used the following techniques: the method of diagnostics of emotional intelligence by M. Manoylova – MEI, N. Hall test for determining the level of emotional intelligence, the questionnaire of Emin S. Lusin, the test of emotional competence by I. Yusupov, the method of diagnostics of interpersonal relationships by T. Leary, a technique for measuring the anxiety level by J. Taylor, the method of B. Dodonov "What experiences do I prefer".

The efficiency of the model of forming the emotional sphere of student of higher medical institution was experimentally proved. It is concluded that the introduction of the model of forming the emotional sphere of students has led to qualitative positive changes.

Key words: formation of emotional sphere, students, institution of higher education, model, methods, criteria, indicators.